

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен “Доктор”
по научна специалност “Психология”

Тема на дисертацията: “Стресът при родителите на осиновени деца”

Автор: Теодора Кирилова Танева

Научен ръководител: доц.д-р Красимира Байчинска

Рецензент: проф. д.п.н. Надежда Витанова

Предложеният дисертационен труд е плод на теоретично и задълбочено емпирично изследване, построено върху **идеята за необходимостта да се хуманизира подхода към осиновените деца и техните родители**, като се изследва така нареченият от авторката “триъгълник на осиновяването – родители, осиновители, осиновени деца”. Концептуалният план на дисертацията разкрива възможността да се приложи системно изследване, както по теоретично изведени значими критерии, така и да се открие практическата значимост на емпириката. В този смисъл и като се имат предвид съвременните параметри на социално-психологическото явление “осиновяване”, проблематиката на дисертацията се характеризира с **теоретична значимост и научно-практическа актуалност**.

Трудът е структуриран в **четири глави** и принадлежащите им подчасти, поместени върху общо 161 страници, включително въведение, списък на използваната литература и приложения. Описани са общо 200 заглавия на литературни източници, от които 2 на кирилица и останалите 198 - на латиница. Посочените заглавия са подходящо подбрани съобразно целта и съдържателната характеристика на изследването.

В изложението са поместени 32 таблици и 19 фигури, които систематизират и онагледяват резултати от проведеното изследване.

Т. Танева показва много добро разбиране за необходимостта от съвременно осмисляне на отношението към осиновените деца и техните родители, чрез многостранно разкриване на емоционалното им състояние. В този контекст във **въведението** на дисертацията авторката обосновава накратко значимостта на

проблематиката, свързана с осиновяването в България и необходимостта да се оптимизират социалните практики в тази посока.

Теоретичните основи на изследването са представени в **първа глава** на изложението (с. 4 - 54), включваща подчасти, които систематизират теоретични разсъждения и презентации на авторски концепции за осиновяването, видяно като психологически, социално-психологически и културен феномен:

- Авторката прави подробен теоретичен анализ на емоционалната атмосфера в семейството през периодите на възрастовото развитие на осиновеното дете. Успешно е представена взаимната зависимост между емоционалното състояние на осиновеното дете и динамичните състояния на майката, свързани с преживян стрес. Поставени са **акценти** върху адаптацията на майката към ролята ѝ на родител, проблемите на емоционалната ѝ депривация, социално-психологическите характеристики на общуването с детето в различните му възрасти и др.

- В теоретичен план последователно са разгледани **специфичните особености в развитието** на осиновеното дете, произтичащи преди всичко от пренаталния период и травмиращите ситуации водещи до «разцепване на Аз-а».

- Теоретичната логическа връзка с по-горе посочените теоретични разсъждения извежда авторката към обобщаващото представяне на основните **психологически подходи към осиновяването**, произтичащи от връзката между биологичната и психологическата перспектива, системния подход към семейството и справянето със стреса.

- **Синдромът на осиновеното дете** е видян от различна гледна точка: преживяване на загуба, промени в съзряването и развитието на детето под влияние на стреса, проблеми в адаптацията и междуличностните взаимоотношения в семейството.

В тази първа част от съдържанието на дисертационния труд авторката успешно разкрива своята **лична позиция и отношение** към посочените по-горе теоретични акценти.

Във **втора глава** (с. 54 – 90) от дисертацията е представена постановката на емпиричното изследване:

- Емпиричното изследване е построено върху **модела на Р. Абидин** за родителския стрес при осиновяване на дете. Този модел дава възможност да се съпоставят основни характеристики на осиновеното дете и на осиновителя, за да се измери индексът на родителския стрес в различни видове семейни системи. **Използването му в настоящето дисертационно изследване се прави за първи път в България, което очертава един от водещите приноси на настоящата дисертация.**

- **Задачите** на емпиричното изследване са формулирани добре, следвайки модела на Абидин. От съпоставянето им обаче с формулировката на **целта** не става ясно разграничаването на обекта и предмета на изследването, въпреки че по-късно авторката презентира коректно **емпиричната извадка**, чрез диференциране на независимите променливи, отнесени към биологичните майки и майките-осиновителки.

- След формулирането на целта и двете задачи са изброени **седем хипотези**.

- Основният **метод на емпиричното изследване** е “Индексът на родителски стрес” на Ричард Абидин. Дисертантката го избира в съответствие с използвайя от нея системен подход към рисковите взаимоотношения между осиновители и осиновени деца.

- Представена в тази глава е осъществената от Т. Танева Българска адаптация за методиката на Абидин. Психометричните данни за **валидност и надеждност** дават основание на авторката да потвърди 6 основни подскали за Детската скала и 7 подскали за Родителската. Дискриптивните характеристики на тези подскали са коректно изведени, чрез Алфа на Кронбах, средните им стойности и съответните стандартни отклонения.

В **трета глава** са включени **количествените емпирични данни** за нивото на родителския стрес съобразно:

- Подскалите на Детската скала: хиперактивност, раздразнителност, адаптивност на детето, подкрепа на родителя от детето, приемане на родителя..

- Подскалите на Родителската скала: компетентност, привързаност на родителя към детето, депресия, усещане за ограничения, подкрепа от партньора, изолираност, здраве.

Изследвани са влиянията на **факторите** при майки-осиновителки и биологични майки: възраст на майката, семеен статус, възраст на детето при осиновяването му, пол на детето, брой на децата в семейството. **За сравнение на количествените резултатите при двете извадки е използван дисперсионен и вариационен анализ.** Авторката доказва по-висока значимост на резултатите за част от подскалите.

Количествените данните са **обработени с Т-тест и прецизно са анализирани от гледна точка на хипотезите и прегледно систематизирани в таблици.** За илюстриране на резултатите са използвани подходящи **графики и диаграми**, чиито брой е посочен по-горе.

Интерпретацията на емпириката включва доказателствени резултати, пряко насочени към хипотезите на изследването:

- стресът при майките-осиновителки е многостранно детерминиран от семейния статус на майката, броя на децата в семейството, възрастта и пола на осиновеното дете, възрастовото му развитие;

- доказва се, че стресът при майките-осиновителки е значително по-висок от по-кратковременния стрес на биологичните майки;

- взаимоотношенията родител-осиновено дете се анализират от гледна точка на критерии, заложи в Детската и Родителската скали.

Добре систематизираната и подробна **интерпретация** на емпиричните данни, разкриват теоретичната осведоменост на докторантката в областта на изследваната от нея проблематиката.

Изложението на дисертационния труд завършва с теоретически и практически значими **обобщения**. Очертани са перспективите за практическа работа, подкрепа и обучение на майките-осиновителки, за да се предотврати или намали нивото на стреса им.

Следва да се подчертае, че в цялото изложение на дисертацията проличава личната ангажираност и конструктивно отношение на Т. Танева към разработената от нея проблематика.

Посочените до тук основни акценти в съдържанието на дисертацията ми дават основания да отправя няколко **въпроса** към докторантката и да посоча с удовлетворение основни **приносни моменти** на дисертацията:

Въпроси:

- От гледна точка на разграничаването на *зависимите от независимите променливи*, как докторантката би формулирала **обекта и предмета** на изследването си?

- Как докторантката би представила накратко връзката между **тезата** на изследването си и формулираните от нея **7 хипотези**?

- Във връзка с коя част от изложението са Приложенията, които не са номерирани и никъде в текста не се среща препратка към тях?

По-значимите приноси на дисертационния труд за теорията и практиката са следните:

- Налице е оригинална **концепция** за установяване и преодоляване на стреса, съпътстващ осиновяването.

- Приносен момент в дисертационното изследване е прецизната **валидизация и адаптация към условията в България** на методиката на Р. Абидин, насочена към установяване на причините и преодоляването на родителския стрес при осиновяването на дете.

- Дисертантката успешно отстоява в теоретичен и емпиричен план **авторската си теза и професионално отношение**, които са свързани с един **нов поглед към психологията на осиновяването**. В тази посока са систематизирани важни обобщения и практически препоръки.

- Емпиричните резултати са **валидизирани**, чрез подходяща статистическа обработка.

Авторефератът на дисертацията отговаря на съдържанието и структурата на дисертацията и подчертава най-значимите приносни аспекти.

Т. Танева има необходимия брой **публикации и участия в научни форуми**, пряко свързани с проблематиката на дисертацията.

Заклучение

Дисертацията на Теодора Танева се отличава с редица достойнства в теоретичен и изследователски план. Авторката постига целите си и представя убедителни резултати в потвърждение на авторската си теза. Демонстрира умения за подбор и приложение на изследователски методи. Разкрива подчертано отношение и конструктивност на идеите си към изследваната от нея проблематика.

Считам, че дисертационният труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника за прилагането му. **Казаното по-горе ми дава основание да предложа на Уважаемото научно жури да присъди на Теодора Кирилова Танева образователната и научна степен «Доктор» по професионално направление «Психология».**

26.03.2012 г.

Рецензент:

(проф. д.п.н. Н.Витанова)